

Handelingen

Ideologie en Gradatie

Een studie over maatsch. en recht

De ondergang der slavernij 1/1 Oudekerk

Ideologie en Traditie. Hist. material. verklaring

Tot nu toe werden de zg. ideologische of geestelijke factoren als iets vijandsch behandeld; men erkende de invloed, men wist zeer goed, dat zij werkten, maar alleen waren de mate, die vele invloeden „sterker“, of zwager, in laatste instantie. Dit „in laatste instantie“ is juist — hier leide 't algemeen inzicht goed — maar zonder toevoeging wordt zij onjuist verstaan. Daarom is noodig een „verklaring“ der ideologie.“ te geven, opdat ^{concreet} het hoe van het in laatste instantie duidelyk wordt; en 2de onderwerpen en weerlegt, wat tegenstanders altyd zeggen over die sterke invloed van zelf geestelijke ideologie —

Voorbeeld: economische en politieke daden beslist door de economische klassenlage; maar ook door de godsdienstige opvatting. Nu zegt onze gewone verklaring:

1. deze godsd. zal ten slotte zwakker blyken dan econ. pos. en dus materiele ten slotte sterker.

Goed; maar maakt niet begryppelyk, waarom nu de godsdienst nu zeer sterk werkt —

- 2de zegt is: achter deze godsdienst zit „in laatste instantie“ weer een economische achtergrond, die kern verduurt.

a: Hoe? Vaak aldus gezegd: de zg. godsdienstige motieven zijn in werkelijkheid weél gerime economische motieven.

Dit is juist voor een deel. Juist bv. in geschiedt. beweging dus voor geschiedenisverklaring noodig. Blyft hierby echter de vraag: wat het onderscheid is tusschen het godsdienstig gevoelde en het werkelijc economisch motief?

- b. Maar vooreen ander deel gaat het niet op, bv. nu godsd. arbeiders, waar godsd. als traditie tegen ec. belag in staat. Waar is die laatste instantie van economie nu?

Het is een vroegere econom. toestand — of een bysondere. Hoe komt het dan, dat een vroegere econ. toestand nu als traditie na kan werken en sterker zijn, dan de tegenwoordig?

{ Dat komt, omdat zij in geestelijken vorm tegelyc de gedaante van iets algemeen heeft aangenomen, dat boven de bysondere ervaringen van het heiden staat.

De mensch vormt uit de vele en verscheidene zinnelijke indrukken die op hem inwerken, een geestelijk beeld. Dit beeld is zijn geest onderscheidt zich van het origineel doordat het daarvan het algemeene weergeeft. Elk byzonder geval, elke afzonderlijke ervaring wordt dan voortaan als een uitloeiing, een deel van deze algemeene regel opgevoert en gevoeld. Waarom heeft die hond 4 poten? Alle honden, de hond in het algemeen, is een beest met 4 poten. Zoo doet de natuuronderzoeker met zijn natuurwetten en typen; zoo deed sinds lang de afzonderlijke mensch met zijn begrippen en de hen verbindende ervarings regels.

Nieuwe ~~de~~ indrukken komen er steeds by, die niet altijd vanzelf onder de oude regel vallen. Deze moet zich ook wijzigen, het begrip wordt anders, het algemeen insicht veranderd. Dit gebeurt niet geleidelijk voortdurend; maar met rukken. Zoo lang mogelijk houdt men vast aan de eenmaal gewonnen beelden en begrippen; zoolang ze nog zij ook met wat rechten en plooiën er op passen, behoudt men ze; felle tegenpraken ziet men over 't hoofd, doordat men er niet op let — tot ten laatste iemand den roep, den durf heeft voor een geestelijk revolutie proces, oude Werken omverwerpt, en nieuwe begrippen, nieuwe algemeene opvattingen, nieuwe normen en regels proclameert, die juist omdat zij op empirisch indrukken materiaal steunen, veel voor zich hebben, aanhang moeten vinden.

Hieraan vindt men een voorbeeld in de eenvoudige hardslocht, looze groei en ontwikkeling van wetensch. theorieën. Terrwijl reeds vele nieuwe, vreemde feiten onder zijn aandacht liggen, houdt de man nog vast aan de oude theorie, die ze niet meer geheel verklaart, d.i. in zich bevatten kan. Er is stryde, een groei proces, Van de nieuwe concrete realiteit, tegen de abstracte theorie uit die het algemeene van de vorige realiteit uitdrukt. De theorie is niet te verwerpen, zij drukt iets algemeen van een ruime wijze van ervaringen uit; heeft daardoor haar recht en eerwaardigheid; alleen zij blijft nu niet ruim genoeg, om het nieuwe mee te omvatten. Het nieuwe heeft ook haar recht van nieuwe realiteit te zijn; daarom moet zij winnen, en er toe leiden, dat de theorie uitgebreid en verbeterd tot zij 't nieuwe mee omvat.

Zoo gaat het ook met de algemeene geestelijke denkbeelden. Zij groeien uit de ~~voortdurend~~ indrukken, die de materiele wereld op de menschen maken; deze reële werkelijkheid is haar bron, en zij staan tegenover deze werkelijkheid als het algemeene, abstracte

legenover het byzondere, concrete. Zy zijn de geestelyke essence, het menschelyke of goddelyke er uit (wat het zelf is) en blyven als geestelyk bezit voortleven, terwijl onder de hand reeds nieuwe omstandigheden opgetuonen zijn en nieuwe indrukken op de menschen gaan inwerken, ^{speciaal:} nieuwe behoeften zijn opgetuonen en bevredig. eischen; nieuwe klassen, nieuwe groepeerings met nieuwe belangen en maatsch. positie zich hebben gevormd. Dan komt schijf van oud en nieuw. Hierby is op te merken

1° de nieuwe werkelijkheid zet ten slotte haar invloed door in het bepalen van het geestelyk zijn der menschen. Dit vertoont zich aan ons zo, dat de materiele invloeden ten slotte sterker zijn dan de ideële. In werkelijkheid

2° is hier de legensels tusschen geestelyke en materiele machten maar schynbaar. In werkelijkheid is het en schijf van vroegere met huidige materiele werkelijkheid, waarvan de een reeds lang zijn geestelyke afspiegeling heeft gevonden en in geestelyke gedaante leeft, de ander haar zoekt, of moet doen groeien aan invloed. Daardoor dus tegelyk de schijf tusschen oude, versleende, overwonnen leer en nieuwe, aan werkelijkheid beantwoordende leer.

3° daarby doet zich de byzonderheid voor, dat de nieuwe ideologische vorm niet zelfstandig uit de nieuwe ervaring wordt opgebouwd, maar een aanpassing van de oude leer aan de nieuwe werkelijkheid is

Een voorbeeld van dat alles levert de godsdienst in de tegenwoordige maatschappij. Zy is een neerlag van vroegere economische vormen; godsdienstverschillen beantwoorden toen aan klassen- en belangenverschillen; nu versleende vorm, die in schijf ligt met nieuwe groepeerings en nieuwe econom. verbanden.

(Hiermee dus ook argument weerlegt, dat thans de ideol. verschillen de economische doorkruisen)

Hiermee is, door Dietzgen's filosofie, een theoretische verklarings gegeven van wezen en betekenis van ideologieën

22

Een studie over maatschappij en recht
(De maatschappelijke functie der rechtsinstellingen door dr. Josef Karner)
door Ant. Pannikoff.

Het tweede stuk in de ~~eerste~~ eerste band van het tijdschrift „Marx-Studien“ is een studie van dr. Josef Karner over „Die soziale Funktion der Rechtsinstitute“. Wij ~~geven~~ willen in het volgende de hoofdgedachten van dit ^{voortreffelijke} werk in het kort weergeven; hoewel ook ^{voor hen} ~~het~~, die studie van de rechtswetenschap maken, lesing van het oorspronkelijke moet aanbevolen worden, meenen wij toch, dat een korte samenvatting ~~van~~ aan een ruimer kring van lezers den dienst bewijzen kan, hun een helderder denkbeeld van de ~~juiste~~ verhouding tusschen recht en maatschappij inrichting te geven.

Dit is voor ons een allerbelangrijkste kwestie. ~~Verstaan~~ Verstaan wij onder ~~recht~~ ^{recht} niet enkel de ~~juris~~ jurisdictie, de ~~vervaardiging~~ ^{vervaardiging} ~~van~~ ^{regelen} opsomming en uitlegging van wetsartikelen, maar in brederen zin dat geheel van ^{voorschriften} ~~voorschriften~~, waardoor de menschen bevoegd ingrijpen in de inrichting der maatschappij — dan kan men zelfs zeggen, dat er voor ~~de~~ sociaaldemocraten geen ^{onderwerp} ~~is~~ is, dat zoo belangrijk is als het recht. De ^{verschynselen der} ~~moderne~~ ontwikkeling van het kapitalisme; die wij altijd de wegbereiders van het socialisme noemen: de kapitaalconcentratie, de trustvorming, de ~~uitschakeling~~ ^{uitschakeling} van den middenstand enz., ontwikkelen zich volgens wetten, die de staathuishoudkunde, de economie ons doet kennen; ~~maar zij~~ ^{maar zij} alleen brengen het socialisme nog niet. ~~De~~ ^{De} om zoo te zeggen natuurlijke ontwikkeling moet het bewuste ingrijpen volgen van de proletariërsklasse, die, door deze ontwikkeling gedrongen en gedwongen, haar een nieuwe, andere richting geeft, ^{haar} en ^{van} ~~haar~~ monopolistisch ^{en} staats-kapitalisme tot socialisme brengt.

Nu is de vraag: in welken vorm, ~~met behulp van welke instellingen~~, met behulp van welke instellingen, volgens welke regels, aan welke bestaande vormen aanknopen zal dit ingrijpen plaatsvinden. ~~Welke der bestaande rechtsvormen moeten opgeheven, welke toegepast, welke uitgebreid worden, om het beoogde doel te bereiken?~~ ~~Welke der praktische opstellen der sociaaldemocraten, nu nog tastend en propagerend, later scheppend en opbouwend, zal bepaald worden door de beantwoording dezer vraag.~~ In dit opzicht ^{mag men} ~~moeten~~ de rechtswetenschap de allerbelangrijkste wetenschap voor de socialistes noemen. ^{En nu} ~~dit~~ ^{moet men wel} ~~dit~~ dubbel voorbehoud ~~maken~~ maken; ten eerste dat meestal intuïtief, als men voor 't eerst staat, van zelf gevonden wordt, wat noodig is, en dat dus de wetenschap, als altijd, slechts de rol heeft, dit intuïtieve handelen bewuster, breeder, beter overzacht te maken; en ten tweede, dat de economie nu nog, ^{nu} ~~nu~~ boven alles propaganda noodig is en praktische hervormingsarbeid door de bourgeoisie verijdeld wordt, belangrijker is, en later, als de wetenschap der maatschappij, waarop wij willen innerven, even noodzakelijk is als de kennis der instrumenten, waarvan wij daarbij gebruik zullen maken. Maar toch zal ieder de belangrijkheid gevoelen van een byzonder onderzoek van de vraag: hoe

Aus Kanner

1. Persönliche Freiheit bedeutet: durch keine persönliche Pflicht beeinträchtigte Freiheit lässt Raum für den Zwang der Dinge - diese treten an ihrer Stelle kein Personen - sondern Sachenrecht gilt jetzt
(Mittelalter pers. Pflichten, wohl weil selbst. Sachen wirken nicht erlaubt.)
2. Eigentum als Kapital wird zum Autorität, zur Gewalt.
sie differenziert die Arbeiter, stellt Hierarchie ein; Fabrikreglement und doch keine juristische Form!
Hier wirkliche Hörigkeit ohne andre rechtl. Form als Eigentum und Lohnvertrag
3. Eigentum - Kauf und Verkauf wirkt bei einf. Warenproduktion distributiv
Eigentum - Lohnverh. - Kauf Verkauf wirken im Kapitalismus auf andre Weise distributiv
denn verteilt Produkt zwischen Kap. und Arbeiter
Dennoch juristisch dasselbe. In d. G.W. war Eigentum = Verwirtsch. des Arbeitstags
Jetzt ist Eigentum = Mehrwerttitel.
4. Kaufmann verselbstständigt: Nur durch Austausch profit. -
Kaufmann im Kleinbetrieb kommandiert, beutet aus, verelendet nur durch Kauf & Verkauf.
5. Neue jurid. Form: Vertrag auf Rückgabe, Nutznießung, Darlehen
Im Kap. wird Geld zinsbar.
Zinskapital gegen industr. Kap.; Mehrwerttitel aus bloss jur. Form des Eigentums.
Zins erscheint natürliche Eigenschaft des Geldes
Industr. Kapital erscheint demgegenüber als Lohn der Arbeit.
Direkter Lohnvertrag juridisch - ökonomisch kein Arbeiter -
1. Zinskapital functionslos, Gesellsch. zwingt sich selbst zur Tributzahlung.
Hier Widerspruch des Eigentumsinstituts offenbar
6. Grundeigentum = Rententitel. (Pacht oder Hypothek)
Juristischer und ökonom. Eigentümer verschieden.
7. Kapital. Eigentum hat akkumulativer Funktion. (sonst Gemeinschaft)
Gegensatz ökonomischer und juridischer Expropriation -
8. Konzentration durch Konnexinstitut: Gesellsch., Verein etc. (Vertragsverbände)

De ondergang der slavernij in de oudheid

H. Wallon. Histoire de l'Esclavage dans l'antiquité (1879) beschrijft in zijn 3de deel (de ondergang) eerst de invloed van

Evangelie en Philosophie. en dan van

de rechtsgeleerdheid (jurisprudence) onder 't keizerrijk.

Vorom is duidelyk, dat dese niet zozeer als eerste oorzaken, dan wel als ideologische uitingen in aanmerking komen, waarvoor de econom. oorzaken nagespeurd moet worden. Waarom traden nieuwe opvattingen in heidensche en christelyke filosofie op? Vanwaar de nieuwe rechtsregels, en hun afwyking van de oude? Zy moeten ergens vandaan komen. Zy toonen ons een veranderde denkwyze. Waar. door is de denkwyze veranderd?

In de oudheid waren de arbeiders slaven, aldus Wallon in het III van dit deel, getiteld "Slavernij en vrye arbeid" — thans zyn ze vry; in de middeleeuwen lijfeigen, een tusschen toestand. In de lijfeigenschap moeten dus de twee groote oorzaken van vernieuwing der maatsch. terug te vinden zyn: „ik spreek van het christendom en van de barbaren”, en hun invloed was aansienlyk. „Maar het christendom en de barbaren hebben niet alleen de nieuwe maatschappij samen gesteld” (p. 86); de oude maatschappij bleef er de basis van, door de ~~klassen~~ en door de ideeën. „Het zou kunnen zyn, dat de lijfeigensch. schap niet een simpele combinatie was, uit de dubbele invloed van „t christendom en van de barbaren ontstaan, maar ~~een~~ feit, uit de „ingewanden der oude wereld zelf opgegroeit. Zy heeft er, zonder twyfel, „door haar arbeidende klassen, de ^{eerste} elementen vyer geleverd, en wy moeten „onderzoeken, of zij niet, onafhankelyk van elke vreemde oorzaak, ~~en~~ „byzonder tot de ontwikkeling bygedragen heeft van die nieuwe vorm, „waaronder de arbeid zoo lang zou plaats vinden” (p. 86-87)

Dit is een zeer juist standpunt; en hiernaar kan het schynen, dat de schryver over de invloed van christendom ~~meer~~ meer gedachten. Over heerschende meeningen nagepraat heeft, zonder zich hier kritisch tegenover te stellen, hoewel dit vooroordeel hem niet verhinderd heeft, de reële oorzaken goed grondig na te speuren.

— De Romeinsche rechtsgeleerdheid komt hier geen belangrijke plaats toe; zij proclameerde wel ~~het~~ ^{„bevoorde periodiekke vrijlatingen.”} het natuurlyke recht op vryheid, maar maakte er geen staatswet van. „de ~~keizerlyke~~ rechtsleer onder 't keizerrijk leide naar de ~~keizerlyke~~ vrijlatingen, niet naar de vryheid. Niet van daar uit zal de geest blazen, die het aan. schyn der wereld veranderen zal” (p. 87). Maar het kan zyn,

dat onder de nieuwe omstandigheden van het zyn, nieuwe belangen, die uit de organisatie van den staat voortkomen, ^{en} sterker zyn dan de machten, die de slaverny handhaven, de verhouds van slavenarbeid en vrye arbeid zoozeer veranderd, door op beide te werken, dat hun onderscheid steeds geringer wordt. "Hier ligt ons vraagstuk". Welke waren, van af de 2de eeuw, de betrekkingen tusschen vrye en slavenarbeid, en welke oorzaken konden ze in hun uitbreid, wijzen, in hun natuur veranderen".

De vrye arbeid was, ook onder de groote ophoopis van rykdommen en slaven, nooit geheel verdwenen; zy kon derhalve in gunstiger omstandigheden weer veld gaan winnen. Dit wordt nu nagegaan 1° voor de openbare dienst 2° voor de ~~partic.~~ ^{partic.} arbeid in de steden, 3° idem op het land. —

Het eerste is natuurlijk niet de hoofdzakel^{ijk}; ^{dunkt my} de publieke ambten nemen maar een klein deel van alle arbeid in; maar waarom deze beschouwing van belang kan zyn, is de opvatting over de slavenarbeid.

1° Dienst van de magistraten en priesters. Van ouds waren plebejers van lagere rang daarbij; langzamerhand komen vrijgelatenen of slaven in dezelfde betrekkingen voor, die vroeger vryen innamen. ~~De heraut~~ ~~(calator)~~ Beschrijving van dese ambten: heraut (calator); apparitor (pedel), scriba (schryver) viator (bode), "crieur public", licitor; Dese allen zeer eervolle vrye betrekkingen; de scribae noemden zich de 2de orde van de staat; sommigen in de eerste keizertijd ridder of bevelhebber van troepen, vigintivir of priester gemaakt. De lex Cornelia schreef voor de crieurs en de viatores (laagste rangen) voor, dat zy alleen door burgers bekleed konden worden; een decreet van Octavius 87 v.C. verbiedt, dat 't licitorambt aan slaven werd gegeven. Alle ambten, waaraan publiek gezag vastsat, waren vry meer en meer treden hierin vrijgelatenen op. Onder Nero ^{comstaleerde} ~~waren~~ men in de senaat, dat alle lagere ambten in de stad en de tempels door vrijgelatenen bezet waren ^(p. 95) (Tacitus) (ook Mommsen vindt dit uit de opschriften onder 't keizernijk); maar, zegt Tacitus, "et plurimis equitum plerisque senatoribus non aliunde originem trahi" (Ann. x. 11. 27)

1° Publieke ~~ambten~~ arbeid. Een "familia" door Augustus ter beschikking der edelen gesteld, om wacht te houden by brand; andere "familiae" voor ~~op~~ arbeid aan de waterleidingen. De eerste weltra door vryen vervangen, waardoor zij na bepaald aantal dienstjaren burgerrecht kregen. Ook de anderen werden, wegens de misbruiken, aan de magistraten onttrokken en aan vrye vereenigingen van vryen gegeven.

Naast de slaven waren steeds corporaties van vrye arbeiders gebleven,

onder de republiek gaanderwe, verandering, door Clodius weer opgericht, ^{na verbod door de senaat} ~~wee opgericht~~ ^{wee opgericht} als politieke machten, later beperkt, en onder Claudius ~~veroordeeld~~. Niettemin bleven zij bestaan; Trajanus verbood zelfs een vrijwillige brandweerclub de Nicomedia. Ondanks alle verbod kwamen er steeds meer vereenigingen, die eerst door de privilegien leden trokken, later door de verplichtingen vasthielden.

deze verarmde plebejers werden ook, na de inheerlening van Catilina door Lentulus opgekrummeld om hem te berispen (Sall.)

2. Familia urbana. De slaven, die tot gezelschap of verschooning der meesters dienden, bleven ook na vrijlating; hiervoor vrijgelatenen zeer veel. Evenzoo die door hun beluwaamheid ~~en~~ in geneeskunst, dichtkunst, rhetorica uitblonken; op dit gebied vrijgelatenen en vrijen, naarmate het meer geachte beroepen werden. Voorbeeld keizers (Nero zedenaar). Met vallen, die tot amusement dienden, evenzoo. Acteurs en minen verdreenden veel geld en kwamen ook tot groote eer, hoewel vvezer alleen slaven deze vallen beoefenden: (Pylades en Bathyllus, vrijgelatenen en gunstelingen van Augustus, Mnester (va Caligula) Paris (van Nero). Domitianus en Commodus werden zelf gladiatoren. Nu was alle tegensin en vooroordeel weg; soldaten gaven theatervoorstellingen en strenge wetten onder betere keizers ruwsten er de senatoren afhouden.

Op gewone handenarbeid (industriële) werden vrije arbeiders ook concurrenten der slavenfamilies, door ellende en armoede gedreven. Philo de Good (Que tout homme vertueux est libre p. 870) vermeldt, dat vrijen door gebrek tot laagste handenarbeid, lastdragen ev. in het openbaar gedwongen zijn. Soms alleen, soms in bonddienst bij ondernemers, samen met slaven, of als aparte concurrerende vrije groep.

3. Familia rustica. Hier was, naast uitgebreid slavengebruik, toch de vrije gebleven; Cato, Columella, Varro vermelden 't voordeel van vrije pachtters, coloni, voor bepaalde gevallen. Plinius de jonge rocht voor zijn akkers ook pachtters tegen deeling van de opbrengst, en zegt, dat geketende slaven niet meer gewild en in gebruik waren (Epist. III. 19) Onder het keizerrijk vindt men deze pachtters, zelden tegen geldpacht, meest tegen halve opbrengst. Miserabele toestand van deze pachtterfjes, zie gouden ezel van Apulejus.

Overal dus freedt de vrije arbeid naast de slavenarbeid op.

Wat is de reden?

De bronnen der slavernij droogden uit. Toen Rome de heerschappij over de geheele beschaaft wereld bevocht, stroomden met elke zegetocht en verovering massa's ^{waargezongen als} (slaven naar Rome; maar, al bleven ~~zij~~ onder gewelddadige goeverneurs en belastingpachtters, zulle

streken nog lang veel slaven leveren, op den duur tuelen ze als provincies van't Romeinsche rijk, op, bronnen van slavenaanvoer te zijn. Nu echter omvatte Rome alle landen met landbouwende, zittende bevolking; de grenzen waren zeen, woestijnen, of nomaden, die geducht werden door hun aanvallen. Een enkele maal, als zulke aanvallen van groote volksstammen verolagen werden, leverde dit groote voorraad (in de 3de eeuw onder bekwame generaals als Claudius, Aurelianus, Probus) vooral van Gothen; maar 't groote opzien, dat dit gaf, de plotselinge overvloed, die over het geheele rijk zich verspreide, wondte, dat dit toen abnormaal was.

Dit behoort elders.

[Probus schreef toen aan de senaat: „Omnes jam barbari vobis arant, vobis serunt. Arantur gallicana rura barbaris bobus”. (p 109)] Verder kwamen, door geregelde handel, Germanen als slaven, ~~te~~ uit gebrek, of verkocht wegens misdrijf, in handen van Romeinsche slavenhandelaars; vooral echter Scythen, door de Germanen onderworpen en verkocht.

De binnenlandsche bronnen der slavernij, waren, wat de onwettige betreft (roof van vrijen door geweld) eerst toegelegen, maar onder het keizerrijk namen ze weer af. Wat de wettige betreft: het recht van den vader en van den schuldeischer werd geknakt; de verkoop van kinderen uit misère trachtten vele keizers door groote schenkingen tegen te gaan [Trajanus liet by de „tabulae frumentariae” van Rome, op voorbeeld van Augustus, ~~stamen~~ van 5000 kinderen voegen; ook in andere steden werden renten vastgesteld om aan arme ^{kinderen} ~~families~~ onderhoud uitte keeren tot de meerderjarigheid. Plinius de Jonge gaf 500 000 sesterstien als verplichte rente van ^{een} grond van grooter waarde aan de stad Como, om kinderen op te voeden. Evenzo Nerva, Hadrianus etc.] Ook de fiscus ^{gins} ~~duur~~ niet meer zoo licht tot ~~verkoop~~ verkoop als slaaf over. Diocletianus verbood 't verkoopen van kinderen, om de familie uit ellende te redden; Constantijn beperkte het tot tydelijke overeenkomst.

Schenkingen voor kinderen

Door geboorte kon dit tekort niet aangevuld worden. De arbeid der slaven moet meer en meer wyken. Tegelyk krygt het vrye Romeinsche volk, door 't keizerschap van regeeren en van krygsdienst uitgesloten, tyd en ook noodzaak tot arbeid, door gemis aan ander onderhoud. „Zoo maakten deselfde oorzaken, die de slavernij zeldzamer maakten, de vryheid ellendiger en dreven haar naar arbeid” (p 115). Nam nu de vrye arbeid geleutelyk het terrein in, dat de slavenarbeid vry liet? Neen, de ontwikkeling gaat anders. Niet uit deze miscrabele toestand

In de 2^e eeuw komt een ander gevoel tot slaven. Seneca had al gezegd, dat zij als „nederige vrienden“ moesten behandeld worden.

Dio Chrysostomus, raadgever van Trajanus, noemde de slaverny in strijd met de natuur. Keizers in deze eeuw bevorderden de vrijlating, eerden de vrijgelatenen, beschermde de slaven tegen de meesters, Alpiamus, jurist, bepleitte gelykheit. Adrianus ontnam meesters recht op leven en dood der slaven. —

Christelyke kerk: erkende slaverny en hemelyke intellecten en personen beaaten zelf slaven — Maar toch langzamerhand steeds meer er tegen in kwamen. Theodosius, Justinianus — Toen steeds nu minder rechten. Maar toen onder Theodosius nog xwaardgevechten in amphiteaters; zelfs onder Justinianus nu met wilde dieren vechten —

Gibbon beschryft, dat toen verovers opviel, alleen binnenlandse slavenhandel overbleef; daardoor kortbaarden en beter behandeld —

en huwelijks
Dote in huis opgevoerd, huis families —

Verder in 2^e eeuw oplevis van vrye arbeit

Diocletianus verminderde vryheid der vryen in staatsdienst.
evenaoo vrye coloni, die dus gelyk aan slaaf-coloni werden

B. de las Casas. 1577.

226/19

Encyclop. Britannica

Onder Justinianus werd ~~welke~~ ~~ook~~
 door "financial legislation" een hervorming
 doorgevoerd, die later zeer goed bleef. ~~dit~~
 This was the gradual extinction of
 slavery in the Eastern Empire. The
 power that effected this, was not Christianly,
 for that religion had recognized slavery
 as an institution, nor yet civilisation,
 for that among the Greeks was intimately
 connected with the employment of slaves.
 It was rather produced by an alteration
 that was taking place in the condition
 of certain classes, which annihilated
 the distinction between the freeman
 and the slave. —

Gibbon.

Herbstberg Geschiede Griekenlands.
 Brockhaus Griechische

is de vryheid gekomen. Deze wereld was nader aan slavernij toe, dan aan vryheid. Wel dreef de ellende tot arbeid, maar de arbeid zelf bracht zooveel lasten, dat sterven in ledigheid een betere keus scheen. Zoo dreigde de maatschappij onder te gaan.

De Keizerij der keizero, deed alle moeite, de arbeid te bevorderen door allerlei dwangmaatregelen. De vryheid der enkele burgers werd beperkt, in hun beschikking over hun slaven en over zichzelf. De conditie ^{van den} slaaf is juridisch niet veranderd; Hy heeft niet meer vryheid, maar minder afhankelijkheid; 't word oerwogen quaal over lyfseigene bekeken. Vandaar de nieuwe toestand der lyfseigenschap: onvryheid, maar niet een ding. Slavernij en vryheid wijzen zich beide, onder deselfde oorzaken, naar eenselfde richting. „Als wij gezien hebben, om welke reden de burger aan ~~aan~~ de verschillende staats^{en-feds} stemmen, de colonus aan de aarde, de werkmans aan zijn corporatie geketend wordt, weten wy ook waarom de slaaf aan den grond werd gebonden” (pag 116) —

Das alte, in den ~~bestehenden~~ Gesetzen niedergelegte geltende Recht ist zum Unrecht geworden, ~~es~~ steht immer mehr im Widerspruch zum Rechtsbewusstsein, und muss durch neues Recht ersetzt werden. ~~Man~~ Allerdings versuchen die herrschenden Klassen, zur Aufrechterhaltung ihrer Herrschaft das überkommene Recht als unwandelbare Tatsache zu proklamieren, in der Natur selbst verankert oder in den ewigen Menschenrechten (und durch die ~~göttlichen~~ Gebote der Religion geheiligt). Aber die Geschichte beweist dass das Recht sich fortwährend umgestaltet hat, als Ausdruck des geänderten Rechtsbewusstseins. Das geschriebene Recht kann nur gelten und sich erhalten, weil, und soweit, es mit dem in den Menschen lebenden Empfindungen von Recht und Unrecht übereinstimmt. Ändert sich das Rechtsbewusstsein, so muss sich auch das geltende Recht ändern.